

Rešeršní činnost

Mgr. Petr Šmejkal

43262@mail.muni.cz

Informační potřeba

- Deficit informací, které potřebujeme k řešení problému nebo úkolu
  - stav nebo vlastnost určité osoby, kolektivu nebo systému vyjadřující nevyhnutelnost získání informace související s charakterem vykonávané činnosti nebo práce
- Dělení informačních potřeb
  - osobní informační potřeby (Information needs of Everyman) – praktické informace k řešení každodenních problémů.
  - profesní (Information needs of Practitioners) – potřeby odborných informací, které se vztahují přímo k práci, k profesi

Vznik informační potřeby

- Informační potřeba vzniká tam, kde je úkol nebo problém, řešitel (individuální nebo kolektivní) a kde existuje informační fond. (Manecke, Rückl a Tanser)
- Informační potřeba vzniká tam, kde existuje formulovatelný problém, tzn. že problém je odborníkovi zřejmý (např. ekologické problémy existovaly dřív, než si je lidé začali uvědomovat). (Smetáček)
- Další podmínkou vzniku jsou:
  - **stimulace k řešení problému** (člověk si vybere jen nepatrnou část problémů, většina se ho týká jen teoreticky)
  - **představa o řešitelnosti** (člověk nesmí pochybovat o tom, že je problém řešitelný)

Řešení informační potřeby – 1.fáze

– formulace úkolu – spočívá v jeho strukturalizaci

- znalosti o problému jsou běžné a roztráštěné
- řešitel problému neumí přesně formulovat problém a není schopen definovat, jaké specifické informace k řešení potřebuje
- cílem hledání je získat přehled o dané oblasti a dále získat co nejvíce různých informací pro chápání problému
- výsledkem aktivit v této fázi je porozumění obsahu problému
- z nedostatečných znalostí uživatele o řešeném problému potom vyplývá:
  - že často nevědí, jaké informace jsou pro ně důležité,
  - což se odráží i ve formulaci informačního požadavku

Řešení informační potřeby – 1.fáze

- **V první fázi ještě není možné přesně formulovat požadavek a tudíž dotazy na specifické informace**
- **Doporučená strategie:**
  - prohlídnout co nejvíce možných různých informací k problému, hledat důležité myšlenky a informace o tématu s účelem formovat strukturu problému
  - orientace v tématu – encyklopedie, výkl. slovníky

Řešení informační potřeby – 2.fáze

– **příprava na řešení** – určí se kde a jaké informace budeme vyhledávat

- řešitel má přesnější ponětí o problému, má představu o relevantních zdrojích informací a jejich obsahu
- cílem hledání je návrh optimálního řešení problému
- přímé a účelové hledání, určení relevance vyhledaných informací

Řešení informační potřeby – 2.fáze

Ve druhé fázi, když je problém již strukturován a cíl definován

Doporučená strategie:

- hledání relevantních informací na základě přesně formulovaných požadavků

Řešení informační potřeby – 3.fáze

– **shromáždění informací** – studium přehledových článků, katalogů knihoven a informačních středisek a studium bibliografických pomůcek

- finální fáze procesu řešení problému
- hledání dodatečné informace vztahující se k tématu studie
- prozkoumávají se přijatá rozhodnutí
- potvrzení správnosti řešení

Řešení informační potřeby – 3.fáze

Ve třetí fázi je nezbytné dohledat dodatečné informace potvrzující závěry studie

Doporučená strategie:

- hledání na základě požadavků, které pokrývají různé oblasti studie spojené s hlavním tématem asociativně a skrytě

Zjišťování informačních potřeb

Metody:

- dotazovací – dotazník, anketa
- pozorování a experiment – vhodné pro zjišťování chování uživatelů při získávání informací
- sledování výpůjčního procesu
- sledování citační vztahů
- sledování změn v informačních tocích

Typy informačních potřeb

- Základní typy informačních potřeb, Ingwersen
  - verificative needs (ověřovací)
  - conscious topical needs (vědomé)
  - muddled topical needs (nejasné)
- Typy informačních potřeb, Taylor
  - Vnitřní – visceral need - actual, but unexpressed need for information
  - Vědomá – conscious need - conscious, within-brain description of the need
  - Formalizovaná – formalized need - formal statement of the need (informační požadavek)
  - Dohodnutá – compromised need - question as presented to system, search statement or query (rešeršní dotaz)

Specifikace informační potřeby

- Schopnost uživatele formulovat požadavek řešeršnému systému se mění podle jeho úrovně porozumění problému
- V počáteční fázi specifikování problému může být pro uživatele téměř nemožné určit, jakou informaci potřebuje
- **Nedostatečná specifikace informační potřeby**
  - klademe si otázky
- **Dostatečná specifikace informační potřeby**
  - vyjádření/formulace požadavků, řešeršní dotazy

Referenční interview

- Snaha o zadání informačního požadavku, tlumočit informační potřebu
  - Formulář
  - Rozhovor

Během tohoto procesu jedna osoba zkouší popsat jiné osobě ne něco co ví, ale spíše něco co neví

Mary Ellen Bates (www.batesinfo.com) to vyjádřila jako hledání otázky za otázkou

Problémy a otázky RI

- Lidé mají svůj pohled na svět, své vlastní představy (mentální modely) o tom, jak věci pracují, i když nemají konkrétní aktuální zkušenost, o kterou by představu opřeli.
- Lidé dost dobře neví, co chtějí vědět nebo nevědí, jak to vyjádřit.
- Komunikační bariéry
- Mnoho otázek zní docela rozumně, ale ve skutečnosti nejsou.
- Existují rozpaky, překážky
- Pocit strachu, že otázka bude „hloupá“, strach z neočekávaného.

Problémy a otázky RI

Kladení otázek

- hlavní komponent komunikačních dovedností v referenčním interview
- získání informací prostřednictvím dotazování

Otázky

- otevřené otázky – vedou k tomu, že účastník rozmluvy (druhá strana) má tendenci říct víc, rozvíjí téma
- uzavřené otázky – užíváno k získání specifických informací

Uzavřené otázky jsou vhodné pro specifikaci tématu, k přesvědčení se, že komunikace byla úspěšná, dále umožňují směřovat komunikaci.

Je vhodné během rozhovoru kombinovat obojí typ otázek.

Cíle RI

- porozumění problému a literatuře – téma
- zjistit, co má již uživatel zjištěno/hotovo (pokud něco)
- zjistit klíčové pojmy a synonyma
- formální zpřesnění - limity/omezení (chronolog. omezení, druh dokumentů apod.) a úroveň – odborná či populár. literatura
- cíle rešerše – kolik, datum odevzdání
- obecně - příprava strategie – výběr zdrojů (web, databáze, katalog)

Cíle RI

Porozumění kontextu problému

- kdo je uživatelem (student, vyučující...)
- Znalost uživatele se odráží ve stylu rozhovoru (výběru slov), otázkách, množství stráveného času. Každá část komunikace by měla být přizpůsobena tomu, s kým je rozhovor veden, např. příliš otevřené otázky nejsou vhodné pro studenty – začátečníky
- proč
- Jaká je motivace řešerše/podnět k řešerši, jde o výzkumný či osobní záměr, splnění specifického úkolu pro ukončení předmětu – opět to bude ovlivňovat podstatu a směr řešerše

Metody RI

Komunikační dovednosti

- aktivní naslouchání – verbální či neverb. projevy - zájem a empatie
- převyprávění – „Myslel jste to tak?“
- pozitivní neverb. signály – úsměv, oční kontakt, řeč těla – vlídnost, laskavost
- volba slovníku – zdvořilé reakce, povzbudivá slova, vyhnout se ukvapených odpovědí, neužívat příliš odborný profesní slovník – nechat uživatele popsat inform. potřebu svým vlastním jazykem/termíny

Formulace řešeršního dotazu

Informační požadavek je nutné transformovat v řešeršní dotaz – vyjádřit prostředky příslušného řešeršního systému
– využití syntaxe, vyhledávacích technik, řízeného slovníku

Fáze formulace

- pojmová analýza – identifikace klíčových pojmů
- uvedení synonym a souvisejících pojmů
- převedení na termíny řízeného slovníku
- aplikace booleovských operátorů
- aplikace dalších vyhledávacích technik

Formulace řešeršního dotazu

Pojmová analýza

- identifikace klíčových pojmů – tj. pojmů, které jsou určující pro vystižení podstaty problému a slouží k jeho dostatečné identifikaci
- vytvoření seznamu synonym (slova stejného nebo podobného významu) a dalších vztahujících se termínů
- k reprezentaci pojmů se používají podstatná jména či sousloví, slovesa jsou nahrazena bool. Operátory

Požadavek:

„Potřeboval bych najít dokumenty, které se zabývají zlepšováním informační dovednosti formou e-learningu. Jo a nejlépe na vysokých školách.“

Selekční jazyky

Převod dotazu na termíny řízeného slovníku/ věcného SJ umožňuje profesionálům lepší práci s dotazem

Odvíjí se od schopnosti řešeršera pracovat s věcným SJ (ale mnohé řešeršní systémy nabízejí řízené termíny dle zadání prvního dotazu)

Převod může mít různé podoby:

- termín v seznamu je shodný s řízeným termínem
- termín v seznamu je synonymem/ekvivalentem – více ekvivalentů
- pro termín v seznamu existuje pouze širší termín SJ – ztráta specifičnosti původního termínu
- pro termín v seznamu existují pouze specifičtější/podřazené termíny SJ – rozsah původního termínu je redukován

Vyhledávací techniky

Vyhledávací techniky

- Závisí na:
  - Typu požadavku – široké znalosti x konkrétní info.
  - Struktúře informací v kterých budeme hledat – strukturované x free text
  - Možnostech rešeršního systému

Vyhledávací techniky

- Boolovské operátory – základní: AND OR NOT
- krácení, zástupné znaky – truncation, wildcards
- proximitní operátory
- vyhledávání dle polí
- fuzzy searching
- query expansion – relevance feedback
- multiple database searching

Vyhledávací techniky

Příliš široce formulované téma rešerše - nadměrný počet hitů (tisíce)

–nové vymezení tématu konzultací se zadavatelem rešerše

–úpravy

- alternativní užší téma
- vymezení aspektů, z nichž je tematika sledována
- zúžení dotazu - časové omezení apod.

Vyhledávací techniky

Příliš úzce formulované téma rešerše

–Úpravy - nová formulace požadavku

- věcné rozšíření – nadřazené/obecnější termíny
- zrušení některých formálních kritérií
- přehodnocení aspektů – hledisek zúžení

Tipy pro zúžení a rozšíření tématu

- Časové období
- Geografické určení
- Specifické aspekty – např. *animované filmy x filmy*
- Širší kontext

Příště

Co znát:

- jak se vyhodnocuje search, relevance, proximitní operátory, truncation, wildcards, stopslova, základní booleovské operátory – AND, OR, NOT...

Literatura

- Ingwersen - Information Retrieval Interaction
vip.db.dk/pi/iri/index.htm
- Škrna - Interaktivní vyhledávání informací
full.nkp.cz/nkkr/Nkkr0201/0201007.html
- Gaslikova - Information Seeking in Context and the development of information systems
www.shef.ac.uk/~is/publications/infres/paper67.html
- Wilson - Models in information behaviour research.
www.informatik.gu.se/~dixi/BISON/resources/wilson-1999.pdf

Rešeršní strategie a taktiky

Searching vs. browsing

SEARCHING – záměrná, cílená, systematická aktivita, specifický dotaz - cílem je najít to, co se shoduje s rešeršním dotazem

BROWSING – hledání a výběr informací prohlížením, postupným procházením, oproti searching není třeba specifikovat problém

Možnosti řešeršéra

Obvyklé řešer. možnosti

- booleovs. operátory
- fráze
- vyhledávání dle polí
- formální omezení/limity
- krácení, zást. znaky, stemming
- ukládání řešerše a historie
- proximit. vyhledávání
- užití řízených slovníků
- věcné vyhledávání aj.

Specifické řešer. možnosti

- prohlížení časopisů a obsahů jednotl. titulů
- expanze dotazu („query expansion“)
- navrhování řízených termínů
- dotaz příkladem
- automatický překlad
- odkazy na plný text prostřednictvím jiné služby, odkazy na www, napojení na katalog
- vyhledávání pomocí notací SSJ aj.

Širší pojetí řešeršní strategie

- **systematický plán pro uskutečnění řešerše**
(jak si řešeršér poradí s nalezením neoptimálnější cesty k zodpovězení řešeršního požadavku)
- **plánování celého řešeršního procesu**
(analýza řeš. požadavku – identifikace klíčových pojmů; výběr db, řešeršní dotaz, samotné vyhledávání)
  - na základě analýzy předmětu formulujeme optimální metody a následnost procesů, s jejichž pomocí dosáhneme zodpovězení konkrétního řešeršního požadavku realizovaného v IS
- **analýza a formulace optimálních metod,**
kterými se zajistí uspokojení řešeršního požadavku prostřednictvím vyhledávacího IS

Užší pojetí řešeršní strategie

- tzv. realizační přístup, který spočívá v konkrétním výběru vyhledávacího nástroje a komunikaci se systémem
- podceňuje se příprava vyhledávání a analýza řešeršního požadavku
- „Google syndrom“

Rešeršní strategie vs. taktiky

- rešeršní strategie jako přístup k vyhledávání položek v IZ k jednomu požadavku
- rešeršní taktiky – souvisí s modifikací původní formulace dotazu
  - jsou úkonem, kterým se mění stávající postup vyhledávání (nová orientace dalšího postupu) nebo formulace dotazu
  - různé možnosti použitelnosti taktik – na počátku vyhledávání, v kterékoliv fázi, pouze v pokročilém stadiu práce na rešerši

Taktiky pro zúžení záběru

- klíčová slova se kombinují s věcným selekčním jazykem
- omezení na určité pole záznamu
- využití proximitních operátorů
- omezení na určitý typ dokumentu
- operátor NOT pro vyloučení některých záznamů
- jazykové vymezení
- časové rozmezí
- kombinace množiny deskriptorů/hesel s podřazenými klíčovými slovy
- kombinace s množinou sel. údajů vyjadřující další pojem z dotazu, hledisko

Taktiky pro rozšíření záběru

- uvedení synonym, tvarů slov, pravopisných variant (operátor OR, zástupné znaky, krácení podle slovních kořenů)
- uvedení jednotek věcného sj jako klíčových slov (např. vyhledávání ve všech polích)
- dodatečné uvedení širších jednotek věcného sj, tj. těch, které jsou nadřazeny použitým termínům (deskriptorům, předmětovým heslům) – ty naleznete v příslušných řízených slovnících
- obecné termíny, tj. s vysokým výskytem
- zrušení předběžných omezení

Techniky pro zvýšení přesnosti

- použití operátoru AND
- použití operátoru NOT
- „case sensitive“
- proximitní operátory - vyhledání slov v přesném pořadí, např. v ProQuest oper. PRE
- „weighted searching“
- „field searching“ – omezení na pole

Techniky pro zvýšení úplnosti

- použití operátoru OR
- krácení, zástupné znaky
- fuzzy vyhledávání - připouští se i částečná shoda slov (překlepy, chybějící písmena aj.)
- „query expansion“ - synonyma, stemming, ...
- paralelní vyhledávání – „multiple database searching

Literatura

- Chu, H. **Information representation and retrieval in the digital age**. Medford : Information Today, 2007. 248 s.
- Makulová, S. **Vyhľadávanie informácií v internete : problémy, východiská, postupy**. 1. vyd. Bratislava : EI & T, 2002.
- Othman, R. **Retrieval features for online databases : common, unique, and expected**. Online Information Review, 2004, vol. 28, iss. 3, s. 200 – 210.
- Makulová, S. **Úvod do informačných technológií. 2, Databázové technológie a bázy dát : databázový systém CDS/ISIS**. Bratislava : STIMUL-Centrum infromatických a vzdelávacích služieb, 1993.
- Matoušová, M. **Rešerše : úvod do teorie a organizace rešeršních služeb**. Praha : ÚVTEI : Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací, 1988. 227 s.